

VEKERDI LÁSZLÓ

Több figyelmet az értékeknek!

Nehéz vitázni cikkel, melynek minden — vagy majdnem minden — sorával lelkesen egyetért az ember. Az egyetértést pedig — régi tapasztalat — nem érdemes leírni. Mit van mit tenni, fel kell ilyenkor fejteni egyetértésünk szálait, s megkeresni az ellenkezés forrásait. Akár még félreértések árán is, mert tisztábban látás — régi tapasztalat ez is — csakis ellenkezésből fakadhat.

Bakos István alaptézisét, tömören félreértve, a következőképpen fogalmazhatjuk meg: lassan eltűnnek vidék és főváros hagyományos gazdasági, életmódbéli, sőt akár kulturális különbségei, ettől azonban a kutatás, kivált a társadalomtudományi kutatás helyzete vidéken nem könnyebbedett. Ellenkezőleg. A lehetőségek fővárosi bővülésével még nőtt — kvantitatively és kvalitatíve — az amúgy sem csekély szakadék. Ebből azután logikusan következik a javasolt szervezéstudományi megoldás: élő regionális centrumokat kell teremteni, elsősorban felsőoktatási intézmények, és ezentúl levéltárak, múzeumok, intézeti kutatóhelyek egyetemek köré rendeződő hierarchiájával. Ezeket a tanszéki központú laza „team”-eket és iskolákat azután hasznosan egészíthetnék ki a „vidéki” könyvkiadás, folyóiratszerkesztés és egyéb kulturális tevékenységek „helyi” műhelyei. S egy efféle integrált kulturális decentralizálásnak mellékesen az a haszna is lehetne, hogy versenyszellemet teremtené, s így megóvhatná a nagy pesti szellemi műhelyeket az ellustulástól.

Igazságtalanság gazdag érvelést szikárrá soványítani, önmagában is félreértés. De hadd tegyem meg, s nemcsak a vita kedvéért.

Vidéken nőttem föl, egy réges-régi alföldi város ősi kollégiumában. Fölsős gimnazista korunkban osztályfőnökünk (akinek tekintélyét — emberségén s daliás természetén túl — külön növelte szemünkben, hogy a helyi, köztisztületben álló cigányprímás-famíliából származott) elvitt egyszer az egyetemre, az újsütetű ifjú klasszika-filológus professzor órájára. Befértünk bőven, hallgatója nem sok akadt. Nem emlékszem már, miről beszélt, de arra igen, miről vallott: 1942 tavaszán magával sodró lobogással hirdette, hogy ne ijedjünk meg a német gögtől, vége felé tart az erőszak uralma, s ha nehéz is, érdemes szembeszállani véle. Kinek-kinek ahogyan adatott. A felszabadulás után már többen hallgattuk; 1947 napsugárral teli tavaszán mindig egész kis csapat kísérte, vidám leányok-fiúk a hosszú, fiatal hársakkal szegélyezett úton, városi lakása felé. Többnyire ott is folytatódtak az órák, olykor késő estelig, és egy pillanatra se lankadt soha az érdeklődés, hiszen a görög világ mindig tartogatott valami újat, valami meglepőt, valami személy szerint reánk tartozót. Ott, előttünk, nekünk és velünk fedezte fel, lelkesedve és lelkesedést ébresztve a görög gondolkozást. Az érdeklődést azonban nem a téma keltette, hisz évekkal később ugyanezen az egyetemen ugyanezzel a fölfedező izgalommal hallgathattam egy egészen másféle, tartózkodóan előkelő professzor halk szavú és kimért előadásait, pedig ő csak olyasmikről

Hozzászólások Bakos István 1980. márciusi számunkban megjelent tanulmányához.

beszél, mint a piramispálya lefutása vagy a gerincvelői reflexek természete. És egyáltalában nem csak ők voltak azon a vidéki egyetemen, akiket érdemes volt hallgatni; sorolhatnánk a mászás gondolataiból jóféle kis kacagásokat gyűrő pedagógust, a felületek váratlan és ravasz nehézségeivel szemünk láttára birkózó matematikust, a betegségek áttekinthetetlen zürzavarában hetyke magabiztonsággal — ma is előttem utánozhatatlan bajuszpödörintése — tájékozódó belgyógyászt, a magyar parasztság sorsát velejében értő történést, az anyag gyönyörű rendjétől lenyűgözött vegyészt, a magyar nyelv szabályait szikár szigorúsággal elemző nyelvészt, az atommagok titokzatos nyelvét faggató fizikust. S a többieket, majdnem mind. „Vidéki” professzorok voltak? Professzorok voltak, a szó eredeti jelentése szerint: hitvallók. Emberi gyöngeségeikkel s hibáikkal együtt vagy ezek ellenére megszállottjai az újnak, a permanens fölfedezésnek. És ebben a kontextusban értelmét veszíti a „vidéki” vagy „fővárosi” jelző. Más kontextusban viszont nem érdemes professzorokról és kutatásról beszélni. Amíg egyetemi katedráinkat — kivált társadalomtudományi szakokon — vidéki s fővárosi egyetemeken egyaránt legalább fele részben töltik be nem odavaló emberek (nyílt titok ez, bár nemigen illik beszélni róla), addig egyenesen veszélyes lenne rájuk és alájuk szervezni a kutatásokat. Elég az, amit ők maguk alá integrálnak.

De honnét vegyünk kellő számban katedrára méltó tudósokat? Pláne olyanokat, akik tanszékük gondjain túl nyakukba vennék-vehetnék egy egész környék szakmájukba vágó kutatásainak gondozását? Most mérhető le igazán, milyen nagy baklövés volt az Eötvös-kollégium fölöszlatása!

Jelen hozzászóló soha nem kedvelte különösebben az Eötvös-kollégistákat. Tudományos fontoskodásukat nevelésnek, fölünyes alaposságukat ingerlőnek, előkelő szellemességüket modorosnak, némelyikük társadalmi simulékonyságát gerinctelennek tartotta. Ámde ezek ellenére, vagy éppen így, micsoda középiskolai és egyetemi professzorokat nevelt a kollégium! Az ember utálhatta őket, ágálhatott is ellenük, de tudhatta: jelenlétük garantálja az értékek egészséges kiválogatódását és nevelkedését. Az egykori Eötvös-kollégisták láthatatlan kollégiuma bámulatos precizitással gondoskodott a tudományos utánpótlás átlagának állandó emelkedéséről. És nem föltétlenül vágta le az erősen kiugró tehetségeket. Mintha csak tudták volna — tán tudták is —, hogy a statisztikai eloszlásokban a kimagasló eltérések emelhetik leghatásosabban az átlagot, és csak az állandóan emelkedő átlagok garantálhatják a nevelőmunka s a tőle elválaszthatatlan kutatómunka minőségét.

Az Eötvös ma még — utolsó pillanatban — tán újraéleszthető lenne. Még élnek és épek utolsó mohikánjai, akik nevelőtanárokként közzetíthetnék a nagy hagyományokat, kiválogathatnák a fiatalabb nevelőtanárgárdát. A diákok pedig hosszú — és változatos! — külföldi tanulmányutakra mennének, ifjan de jól felkészülten, hisz tanulmányút csak így ér valamit. Akkor aztán egy-másfél évtized alatt... de hagyjuk az álmokat, s különben is mi lesz addig? Marad minden a régiiben? Ne áltassuk magunkat, lényegében igen. A tudományos élet jelenlegi hierarchiáját túlságosan sok személyes érdek rögzíti ahhoz, hogy szerkezetében és szervezetében komolyabb változás, vagy (Bakos Istvánnal saját kárunkon megtanulhattuk) akár csak enyhébb kritikája elképzelhető lenne. Márpedig a szervezéstudomány eminensen praktikus diszciplína, utópiák itt csak úgy érnek valamit, ha — mint egykor a Baconé — már meglevő eleven kezdeteket folytathatnak. Bakos István jó szervezőként igen jól tudja ezt, tán ezért is épít már meglevő magokra: tanszékekre, kutatási főirányokra, posztgraduális képzésre, akadémiai fiókokra, kutatóbázisokra, tudományos egyesületekre. De — és ez is a profi tudománypolitikusról árulkodik — kihagy a meglevő magokból és tényezőkből egy nagyon fontosat: az embert. Jól teszi különben, mert cikke elvont szigorúságában így még jobban hangsúlyozza, hogy mennyire nem ismerjük a társadalomtudományi kutatómunka aktív és szenvedő alanyát: a tanárt, a levéltárost, a muzeológust, a néprajzost, a könyvtárost, a népművelőt. Ki tudja például, hogy a XVIII. századi Debrecen művelődéséről szóló nélkülözhetetlen három munka gyakorlatilag olvashatatlan minikönyv alakjában jelent meg, mert a szerzőjüknek csak az

ilyeneket kiadó vállalatához volt összekötetése, másutt hiába házalt évekig? Ki tudja, hogy a honi XVII. századi művelődés tán legfontosabb bio-bibliográfiai munkái kéziratok formában s a szegedi egyetem nehezen hozzáférhető aktáiban jelennek meg? Hány emberhez jutnak el a Somogyi Almanach és a Levéltári Évkönyv kút-főket-kincseket sűrítő kötetei? És ki ismeri, ki ismeri el a szerkesztőt a magyar művelődés legnagyobbjaihoz tartozóként? S hol tartana a magyar szociográfia, ha föl nem karolja a *Forrás*, s a *Forrást* Kecskemét? A tizkötetes Magyarország Történetének megjelent kötetéről ezidáig egyetlen helyen tartatott ankét, s mégcsak nem is egyetemi székelyen, hanem egy tanárképző főiskola tanszékén. Ahol különben — a szomszédos nagyvárosból és a fővárosból odautazó történészek bevonásával — mintaszerűen eleven és izgalmas az oktatás, igencsak a legjobb az egész országban s mindenestre az egyetlen, ahol csakugyan kísérleteznek valami újjal, érdekessel. Nem kell tán külön mondanom, hogy a történelemtanítás látványos reformjait nem ők tervezik. Igaz, még csak eszükbe se jutna soha, hogy ilyesmit igényeljenek. Nemrégiben egy kicsi városka nagyüzemében három író beszélgetett a munkásokkal írásról, munkáról, szülőföldről, emberségről. Szépen s közvetlenül, úgy ahogyan Kossuth- vagy Fészek-klub esteken és a rádióban nem beszélgetnek soha. S még a közeli nagyvárosban székelő folyóirat se mozdította füle botját se. Nemrég a Veszprém megyei Tanács példás gondnal és izléssel kiadta egy tudós folklorista sok évtizedes eredeti népdalgyűjtését. Azt hihetné az ember, hogy a néprajz annyit emlegetett mai „reneszánszban” sikerkönyv lett belőle. S még a szakemberek is alig figyeltek fel a kivételesen szép s hasznos kicsi könyvre. Az ország kulturális és tudományos életének nagy része egyszerűen kívül esik figyelmünk lankadó fénycsóváin, bár gyanítja az ember, hogy az elválasztás nem „vidéki” és „fővárosi” között húzódik. A fővárosban is elsikkadnak vagy senyvednek többre és jobbra használható értékek, az ügyeseknek viszont vidéken is „sikerül”, illetve vidéken is többnyire az ügyeseknek sikerül. És ezen nem segíthet semmiféle „vidéki könyvkiadás”, nem segíthetnek a vidéki folyóiratok. (A fővárosiak — érthetően — nem is akarnak. A fővárosi folyóiratok egyetlen valutája a siker.) De álljunk meg itt egy szóra, mert a vidéki, helyesebben vidéken megjelenő folyóiratokkal olyan ponthoz érkeztünk, ahol erélyesen szembe szállanék Bakos Istvánnal. Nagy hiba, sőt jövátéhetetlen kár lenne ugyanis, ha ezek fölött valamiféle, akár a legjobb értelemben vett „regionális szemlélet” uralkodna el.

Folyóiratot szerkeszteni nagyon nehéz, a jó szerkesztő sokkal ritkább a jó szerzőnél. Ebben többé-kevésbé mindenki egyetért, annál kevésbé azonban abban, hogy ki írjon a folyóiratba? A helyiek, illetőleg a helyi szerzők egy része érthetően azt szeretné, ha az „ő” lapjukat ők tölthetnék meg. Az ottani költők, írók, az egyetem docensei és tanszémélyzete. Csakhogy a folyóirat legyen kulturális vagy tudományos (a kettő között manapság különben sokkal kisebb a különbség, mint hinni szokás) merőben más műfaj, mint az újság. Hiszen a helyi újság létértelmét éppen helyi érdekeltsege szabja meg, s nagyobb városokban, mint amilyen Budapest, tán még egy helyi hetilapét is. De a legkisebb egység, ami egy valamirevaló folyóiratot eltart, az ország. A nagy pesti folyóiratok színvonalas unalmasságát nem utolsó sorban éppen az okozza, hogy mindig ugyanazok a rangos fővárosi szerzők írnak bennük — ugyanarról, másképpen. A „Tiszatáj” történelmi tette, hogy gyűjtőterületként, hazájukat ismerte föl — és el — egész Kelet-Európát. Vajon ettől kevésbé „szegedi”? Ellenkezőleg, éppen ezzel lett azzá, mert kifejezte a nagy Tisza-parti város jelentését és jelentőségét. Eredendő és határok közé nem szorítható magyarságát. Jobban, mint a proccos, kéttornyú „klebi-román” dóm s a bárhol megrendezhető szabadtéri játékok. Lehetne vajon a *Soproni Szemle* tán egész Európa legjobb helytörténeti folyóirata, ha mereven ragaszkodnának hozzá, hogy kizárólagosan soproniak szerkesszék és csak helyi szerzők írjanak belé? Mert a helytörténet ugyan témájában helyi dolgokkal foglalkozik, de eredményei az ország egészét érdeklik, s szemléletének a tudomány országhatárok feletti távlataira kell nyílnia. A negyvenes évek végén két fiatal professzor Debrecenben matematikai folyóiratot indított. De eszük ágába se jutott magyarországi vagy pláne debreceni szerzőkkel megtölteni. Az irányt jelölték ki, s kér-

lelhetetlen szigorral ügyeltek a minőségre. És a *Publicationes* körül néhány év alatt fölött s a szerkesztő idő előtti haláláig virult a világszerte elismert „debreceni algebrai iskola”. Ha tetszik, akkoriban a magyar matematikában Debrecen volt a „főváros” és Budapest a „vidék”. Szójátéknak látszhat, de nem az: a kultúrában és tudományban „vidék” és „főváros” nem definiálható a regionális szemlélet (egyébként is roppant kérdéses) kategóriái szerint. Önmagában is hatalmas és sürgető tudományos (de távolról sem csak szociológiai!) föladat lenne, tisztázni végre ezeket a fogalmakat.

A nyáron, szomszédos ország egyik egyetemi városában — nemigen nagyobb Debrecennél vagy Pécsnél — meglátogattam a történelem professzorát. A műveit ismertem jól, egyik-másikat a „Tiszatáj” jóvoltából recenzeálhattam is. Tudtam hát, hogy tudományos alaposságának, tudós találmányosságának, híres kombináló és szintetizáló készségének páratlan forrás- és irodalomismeret az aranyfedezete. Ám amikor a dombnak menő kicsi utcán egyszerű polgárházban álló lakásába beléptem, földbe gyökeredzett a lábam. Könyvben, folyóiratban, xerox másolatokban ott volt minden, amit hazája történetéhez tudni kellett. Barátom, híres ottani történész ő is, huncut mosollyal nyugtázta meglepődésemet. Künn végét járta a hosszú szárazság miatt régen várt zápor, benn a professzor felesége illatos teával kínált. A két történész valami tudományos apróságról csevegett. Nyugodtan, megfontoltan, derűsen, nagy munkák jóleső terhétől élénken. Olyan egyszerűen és természetesen, ahogyan a virágok nyílnak s a madarak énekelnek. Tudták, hogy mögöttük egy nagy, *országos* könyvkiadó, amely értük s velük dolgozik. És soha nem ellenük. Hogy kikacagtak volna, ha megkérdem: Uraim, maguk nem érzik vidéki kutatónak magukat?

GREZSA FERENC

Hová lett a tudós tanár?

Bakos István írása fontos témára irányítja a közfigyelmet: a társadalomtudományi kutatások regionális fejlesztése, decentralizálása — persze bizonyos határokon belül, amelyeket a személyi és tárgyi feltételek színvonalas biztosíthatósága, a társadalmi és szakmai igények stb. jelölnek ki — szükséges, kívánatos és mihamarabb megoldandó feladat. Időszerű a probléma újabb felvetése: a hatvanas évek derekán megdőlt fejlődés meglassúbbodásának esztendeit éljük. Megalakultak a vidéki akadémiai bizottságok, minden megyében létesült (legalább egy kar erejéig) felsőoktatási intézmény, megerősödtek a helyi folyóiratok, tudományos társaságok, szinte mozgalommá vált a helytörténeti és a pedagógiai kutatás. Viszont nem tisztázódott kellőképp az új intézmények regionális szerepvállalása, tervszerű együttműködése, sőt a decentralizáció bizonyos dekoncentrációt (szétaprózódást) is eredményezett.

Bakos reálisan méri fel a helyzetet, és sok megszívlelendő javaslatot tesz — főleg a tudományszervezés és -irányítás tárgykörében, az országos településfejlesztési koncepció nagyobb összefüggéseibe ágyazva — a vidéki tudományos élet további erősítésére. Gondolatmenetét, felvetéseit igazolva látjuk akkor is, ha nézőpontot váltunk, s a problémát inductíve szemléljük, reflexióinkat a vidéken élő kutató szemszögéből fogalmazzuk meg.

Habár az elmúlt időben sok minden történt a vidéki tudományosság fejlesztéséért, vidéken kutatónak lenni ma is az átlagosnál nagyobb közegellenállást, több